

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 28

1947

UPPSALA 1947

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1948
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
47543

Olof Nilsson landbofogdes berättelse.

Ett medeltida folkvisemotiv i svensk 1500-talsversion.

Vid genomgång av Riksarkivets Genealogica-serie för Vitterhetsakademiens Diplomatariekommitté har jag på ett löst ark i Genealogica 23 c (f. 50—51) påträffat följande text:

»Oloff Nilsons landbofogdens brettelse

Thenne handel haffuer sigh tildragitt anno 1302, effter som gamble beskedelige menn haffue vnderuijst och berettett, som ähre Jöns Personn j Forsarijdh och gamble Eloff i Masamála, huruledes salige Johann Wlffsonn på Thuna och Karl Wlffsonn på Rwma, the förbruthe sytt frelse och Brandh Wlffsonn på Bråhultt. These tre bröder förskickede konung Birge sampt medh rikzrens rådh till Allenborgh effter sijn förstinne, som skulle bliffue Drotningh här vdi rijkett, menn medann thenne tree för^{ne} bröder wore på wägenn medh henne, belägrade Johann Wlffsonn henne, och the andre tuå bröder belägrade hennes Jungfruur, och seden thorde the alrigh begiffue sigh hijtt inn i rijkett igenn, och thå lades Ruma och Ruma äger, som nuu kalles Diäken äger till Lindköpingz domkyrkie, och Thuna län lades vnder Suerigis crone, och hade thee een broder benempt Wlff Wlffsonn på Wallåkra, och effter thy att thz bleff aldrigh medh honom befunnit, thz hann nogerste der handlede sigh oärlige emooth syn herra konung och sytt rettha fädernes rijke, vthan han waar syn herra och konung och sytt rättthe fädernes landh hörigh och lydigh, som een ährlig mann borde att ware, therfore vplåth konng Birge honom sampt mädh hela rikzrens rådh, att hann skulle lösa igenn Brohultt och Brohulte äger Ruma och Ruma ägor till sigh och siynom aruingom för 100 lättha gyllenna och fyre hundert mark gunnerske, och Twna lään breffwerade hann mz hela rikzrens rådhz insegel vnder Suerigis crone till ewerdelege ägor. Men några gyllene och rede penningar ladhe Wlff Wlffsonn vth, och thz weeth ingen göre räkenskaap på, huru monghe the wore, fördij någon lijtenn tijdh ther effter bleff Wlff Wlffsonn dödh, och icke longt ther effter thesligest konng Birge, och sedenn haffuer Brohultt och Bråhulthe äger, Ruma och Ruma äger waritt förlenthe, mann effter mann. Huilkenn som besth haffuer tientt rijsgens första haffuer hafft samme äger i förlänningh.

These effter^{ne} ähre salige Vlff Vlffsons retthe slecht och byrdh.

Vlff Vlffsonn hade een sonn heett Hack Vlffsonn. Hack Vlffsonn hade een sonn benempt Karl Hacksonn. Karl Hacksonn hade ehn sonn benempt Karl Karlsonn. Karl Karlsonn hade ehn sonn hett Karl Hareldsonn. Karl Hareldsonn hadde een sonn benempt Oloff Karlsonn. Oloff Karlsonn hadde ehna dotter benempt Ragnild Oloffsdotter. Ragnel Oloffsdotter haffuer ehnn sonn benempt Oloff Nielsonn.»

Berättelsens rubrik är skriven med den bekante Rasmus Ludvigssons lätt igenkänneliga, nästan runda handstil, och denne har även tillagt en släkttavla, som schematiskt visar Olof Nilssons i slutet av texten angivna härstamning från Ulf Ulfsson, men i övrigt är berättelsen av en annan 1500-talshand.¹

Olof Nilsson var 1554—1558 fogde på Grönskog (Fliseryds socken, Handbörds härad)² och adlades av Erik XIV 1564³ samt har i litteraturen efter sin i Kisa soc-

¹ Arkivrådet E. Nygren har vid samtal framkastat, att stilen på grund av rubrikens vittnesbörd skulle kunna tänkas vara Olof Nilssons egen men svårigheten att bland landskapshandlingarna identifiera hans stil har gjort, att saken ej kunnat bevisas.

Såsom docent C. I. Ståhle för mig påpekat, finnes en nästan helt likalydande (sannolikt på den ovanstående återgående) text med 1600-talsstil i Silfverströmska saml. Folio nr 3, p. 57—58, Kammarkollegii arkiv (jfr Å. Kromnow i *Personhist. Tidskr.* 1946, s. 55). Där nämnes ej Olof Nilssons namn, utan rubriken har ortnamnen som utgångspunkt. Redogörelsen för Olof Nilssons släkt är ej med, blott släkttavlan. På denna har »Hack» ersatts med »Håkan», men inkonsekvensen Karl Karlsson — Karl Haraldsson kvarstår oförändrad.

² J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, 4 (1922—23), s. 190.

³ B. Schlegel och C. A. Klingspor, *Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor*, 1875, s. 205.

ken belägna sätesgård fått namnet Olof Nilsson Plåt av Mjölsefall.¹ En datering av berättelsen synes kunna vinnas med hjälp av ett brev i Gustaf I:s registratur av 4 juli 1555, genom vilket Olof Nilsson fick skattefrihet på en gård i det Vallåkra (Högsby socken, Handbörds härad), som enligt berättelsen skall ha tillhört hans förfader Ulf Ulfsson.

Att åtskilliga drag i Olof Nilssons skildring äro rätt dubiösa får anses uppenbart. Konung Birger Magnussons gemål var ej från Oldenburg utan från Danmark² och vistades enligt Erikskrönikan³ i Sverige redan före bröllopet, som ej ägde rum 1302 utan 1298.⁴ Likaså synas myntslag och summor vara förvanskade.⁵

Å andra sidan var Tuna kronogods redan på 1350-talet⁶, och såväl Bråhult (Kristdala socken, Tunaläns härad) som det nyssnämnda Vallåkra nämnas i urkunder från 1300-talets förra hälft.⁷ Särskilt måste det faktum beaktas, att Olof Nilsson åberopar sagesmän; båda återfinnas i Smålands handlingar i Kammararkivet vid mitten av 1550-talet i Högsby socken (där Vallåkra ligger), Jöns Persson i Forsaryd som skattebonde och Elof i Massamåla som fru Britas på Ervalla landbo.

Tydligt är emellertid, att till den småländska lokaltraditionen knutits vissa sägenartade drag, t. ex. 3-talet. Ytterligare belysas dessa av att i en 1626 till Ole Worm insänd norsk antikvitetsberättelse som orsak till den norske stormannen Audun Hestakorns avrättning 1302⁸ uppges, att han våldtagit den norske konungens gemål, som han skulle föra från England till Norge.⁹ Att Audun Hestakorn fört konung Erik Prästhatares gemål, Isabella Bruce, till Norge 1293, är sannolikt ej riktigt¹⁰, utan man har i stället satt sägnen i samband med Auduns resa till Frankrike 1295 och de då förda resultatlösa förhandlingarna om äktenskap mellan Erik Prästhatares broder Håkan och Isabella av Joigny.¹¹ Troligen återgår denna sägen på visan om »Eyðun Hestakorn og Håkon kongin unga»¹², som på 1800-talet upptecknades på Färöarna.¹³

Osannolikt är ej, att liknande underlag kan ha funnits för motivets uppträdande i den småländska lokaltraditionen.

Hans Gillingstam.

¹ J. Liedgren i *Personhist. Tidskr.* 1933, s. 57. Arkivarie Liedgren har för mig påpekat, att även andra förbindelser mellan Olof Nilsson och Rasmus Ludvigsson kunna påvisas. Rasmus Ludvigsson uppger nämligen, att Olof Nilsson till konungen inlevererat Holmger Torkelssons 1359 utfärdade morgongåvobrev 1557 och två brev från Kisa kyrka 1558 (RA: Str. kam. handl. vol. 1: G 4 a 2: Östergötland 32 och Småland sist).

² Observeras bör dock, att i *Genealogica* 41, f. 89, förväxling skett mellan Oldenburg och Aalborg som dödsort för Erik Fleming 1534, såsom framgår av jämförelse med *Danmarks Adels Aarbogs* på Hvitfeld återgående uppgift.

³ Jfr R. Pipping, *Kommentar till Erikskrönikan, Skr. utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finl.* 187, 1926, s. 388.

⁴ J. Rosén, *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder*, 1939, s. 19.

⁵ Om värdet av den gutniska marken under olika perioder av medeltiden se F. Dovring, *Attungen och marklandet*, 1947, s. 195 och exkurs 2.

⁶ E. Nygren, *Registra Ecclesie Lincopensis, Link. Bibl. Handl.* Ny serie. Bd 3, 1941, s. 290. Jfr C. G. Styffe, *Skandinavien under unionstiden*, 3:e uppl. 1911, s. 230, not 5, och A. Schüek, *Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling*, 1926, s. 205.

⁷ DS 3418 och DS 4638. DS 3783.

⁸ Man frågar sig, om årtalsöverensstämmelsen med Olof Nilssons skildring är en tillfällighet. Den norska sägnen nämner ej något årtal; det är känt från isländska annaler [jfr G. Storm i *(Norsk) Hist. Tidskr.* 2. R., 4. B., 1884, s. 217].

⁹ Storm, *a. a.*, s. 219.

¹⁰ P. A. Munch, *Det norske Folks Historie* 4: 2, 1859, s. 202, not 1. Storm, *a. a.*, s. 215, not 1.

¹¹ Munch, *a. a.*, s. 258 f och 349. Storm, *a. a.*, s. 215 f och 219. Jfr Storm i *(Norsk) Hist. Tidskr.* 2. R., 3. B., 1881, s. 207, och A. Helland, *Topografisk-statistisk Beskrivelse over Nordre Bergenhus Amt* 1, 1901, s. 837 ff.

¹² Tryckt av Storm i *(Norsk) Hist. Tidskr.* 2. R., 4. B., s. 244 f, och av V. U. Hammershaimb, *Faeroisk Anthologi* 1, 1886—1891, s. 120 ff. Jfr Storm, *a. a.*, s. 252.

¹³ Storm, *a. a.*, s. 231. Jfr L. Heggstad och H. Grüner Nielsen, *Utsyn yver gamall norsk folkvisedikting*, 1912, s. 87. För det värdefulla påpekandet om motivets förekomst i Norge och på Färöarna står jag i tacksamhetsskuld till fil. lic. K. I. Hildeman.